

УДК 159.923+159.942
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2020-3-9>

СПІВВІДНОШЕННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ТА ЕМОЦІЙНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Ульянова Тетяна Юрївна,

кандидат психологічних наук,

викладач кафедри загальної та диференціальної психології

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

ulikta@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8643-2063>

Анотація. У цій статті презентовані результати емпіричного дослідження особливостей життєстійкості осіб з різними типами емоційності. Метою дослідження є теоретичне вивчення та емпіричне дослідження співвідношення між психологічними особливостями життєстійкості та емоційності особистості.

Методи. Як методика, що вивчає життєстійкість особистості, використовується «Тест життєстійкості» (Д.О. Леонтьєв, О.І. Расказова, 2006); для діагностики патернів стійких емоційних переживань застосовується «Чотирьохмодальнісний тест-опитувальник емоційності» (О.П. Саннікова, 1995). Використання кореляційного аналізу було спрямоване на пошук взаємозв'язків між показниками життєстійкості: залученість (commitment), контроль (control), прийняття ризику (challenge), життєстійкість (hardiness) та показниками емоційності: «радість» (Р), «гнів» (Г), «страх» (С), «печаль» (П). Якісний аналіз був виконаний за допомогою методу «асів», який включив угруповання досліджуваних за певними ознаками показників емоційності, та методу «профілів», що дав змогу встановити особливості життєстійкості у осіб з різними типами емоційності.

Результати. Вивчено специфіку взаємозв'язку між життєстійкістю та емоційністю. Надано визначення понять «життєстійкість» і «емоційність». В результаті кореляційного аналізу встановлено, що між показниками життєстійкості та емоційності є додатні та від'ємні значущі кореляційні зв'язки. Виокремлено 4 типи емоційності: один мономодальний тип – Р-тип (радість) та три полімодальні – ГП-тип (гнів–печаль), СП-тип (страх–печаль), ГСП-тип (гнів–страх–печаль). Складено й описано індивідуально-психологічну характеристику життєстійкості особистості залежно від якісних особливостей емоційності.

Висновки. Загалом, можна стверджувати, що кожному типу емоційності відповідають певні особливості життєстійкості. Наявність таких співвідношень дала змогу вивчити особливості життєстійкості у представників різних типів емоційності.

Ключові слова: життєстійкість, індивідуально-психологічні особливості, кількісний аналіз, особистість, типи емоційності, якісний аналіз.

RELATIONSHIP HARDINESS AND EMOTIONALITY OF PERSONALITY

Ulianova Tetiana Yuriivna,

Ph.D in Psychology,

Lecturer at the Department of General and Differential Psychology

South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky

ulikta@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8643-2063>

Abstract. This article presents the results of an empirical research of the hardiness of people with different types of emotions. The purpose of the research is a theoretical and empirical study of the relationship between the psychological characteristics of hardiness and emotionality of personality.

Definition of “hardiness” and “emotionality” are given.

Methods. A reliable and well-founded set of psychodiagnostic methods, adequate to the subject of research, was chosen. The “Hardness test” (S. Muddy, translation and adaptation) (D.O. Leontiev, O.I. Raskazova), and the “Four-modal test-questionnaire of emotionality” (O.P. Sannikova) are used.

The use of correlation analysis was aimed at finding relationships between the studied indicators of hardiness: commitment, control, challenge, hardiness and indicators of emotionality: “joy” (J), “anger” (A), “fear” (F), “sadness” (S). Qualitative analysis was performed using the method of “aces”, which included the grouping of the studied indicators of emotionality, and the method of “profiles”, which allowed to establish the characteristics of hardiness in people with different types of emotionality.

Results. The specifics of the relationship between hardiness and emotionality are studied. Correlation analysis has established the fact that there are positive and negative significant correlations between

the indicators of hardiness and emotionality. There are 4 types of emotionality: one monomodal type – J-type (joy) and three polymodal – AS-type (anger–sadness), FS-type (fear–sadness), AFS-type (anger–fear–sadness). The individual-psychological characteristic of hardiness of the person depending on qualitative features of emotionality is made and described.

Conclusions. In general, it can be argued that each type of emotionality corresponds to certain features of hardiness. The presence of these relationships allowed us to study the features of hardiness in representatives of different types of emotionality.

Key words: *hardiness, individual psychological features, quantitative analysis, personality, types of emotionality, qualitative analysis.*

Вступ

Життєдіяльність сучасної людини протікає здебільшого в складних, а іноді й в екстремальних умовах. Натепер у зв'язку зі стрімким поширенням коронавірусу COVID-19 уперше в історії людства понад мільярд людей на всій планеті опинилися у вкрай важких ситуаціях невизначеності. Політична нестабільність, економічна криза, втрата соціальної безпеки, такі особистісні негаразди, як безробіття або перспектива скорочення, стимулюють розвиток стресу. Все це робить життя сучасного суспільства стресогенним, а іноді навіть екстремальним і критичним, що позначається і на здоров'ї людини. У цих умовах все більшої актуальності набуває проблема вивчення факторів формування долаючої поведінки, а також особистісних якостей (оптимізм, життєрадісність, життєстійкість, толерантність до невизначеності), що забезпечують успішне подолання стресу. Здатність особистості успішно долати несприятливі умови навколишнього середовища – життєстійкість, нині є вкрай необхідною для оптимізації процесів особистісної, професійно-особистісної адаптації, опанування життєвими і професійними стресами (Фоміна, Федосєєва, 2016).

Емоції і емоційність (Ільїн, 2001, Саннікова, 2003) беруть участь у регуляції діяльності, є детермінантами успішності діяльності і спілкування. За допомогою емоцій люди краще розуміють один одного та оцінюють стан співрозмовника й комунікативну ситуацію. Людські емоції – то внутрішня мова, система сигналів, за допомогою яких індивід дізнається про те, що відбувається з ним і з іншими. Емоційність являє собою цілий комплекс властивостей: формально-динамічних параметрів – сили, інтенсивності, тривалості, швидкості пробігу і змін, експресії; якісних характеристик – інформації про модальність і переживання емоцій (задоволення – радість, невдоволення – страх, гнів); змістових характеристик емоційності, властивих для самого об'єкта переживання (його модальність і знак). Саме ці три чинники є найважливішими в характеристиці емоційності. Вони і є ланками зв'язку між темпераментом і особистістю (Ільїн, 2001).

Студентський період є найбільш сприятливим періодом для формування життєстійкості особистості, оскільки життєстійкість може сприяти підвищенню фізичного і психічного здоров'я молоді для подолання криз і реалізації себе як фахівця в майбутній професійній діяльності (Логінова, 2010). Тоді проблема життєстійкості особистості стає особливо актуальною і виходить на передній план наукового осмислення. Є об'єктивна необхідність у вивченні змісту життєстійкості студентів у взаємозв'язку з їх особистісними ресурсами, зумовленими особливостями темпераменту, а саме емоційністю. Це особливо важливо для майбутніх психологів. Життєстійкість необхідна майбутнім психологам, щоб уникнути різних деструктивних змін особистості в результаті професійного вигорання, часто властивого представникам саме цієї професії (Фоміна, Федосєєва, 2016). Саме тому сучасна психологічна наука проявляє підвищений інтерес до вивчення цього феномена, його ролі в підтримці ментального здоров'я людини. У зв'язку з цим особливий інтерес являє дослідження характеру взаємозв'язків життєстійкості та її компонентів (залучення, контролю, прийняття ризику) з емоційністю.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Результати численних досліджень (Леонтьєв, Рассказова, 2006; Овчарова, 2019; Титаренко, Ларіна, 2009; Khoshaba, Maddi, 1999; Maddi, 2004; Serdiuk, Chykhantsova, 2016; Фоміна, Федосєєва, 2016; Чиханцова, 2018), спрямованих на пошук психологічних факторів успішного протистояння стресу в умовах професійного, навчального й інших видів діяльності, переконливо свідчать про існування такої особистісної особливості, як життєстійкість (англ. – hardiness). Уперше це поняття сформулювали С. Кобейса й С. Мадді (Кобейса, 1979, Мадді, 2004).

Життєстійкість характеризує здатність витримувати стреси і навантаження, зберігаючи внутрішню збалансованість і не знижуючи успішність діяльності. У психології щодо вивчення життєстійкості найбільш відомою є концепція С. Мадді (Мадді, 2004), автор розглядає життєстійкість як

систему переконань про себе, про світ, про стосунки зі світом.

Нині відомі три основні напрями трактування феномена життестійкості: життестійкість як ресурс потенціалу особистості, що може бути потрібний у визначених ситуаціях; життестійкість як інтегральна психологічна властивість особистості; життестійкість як здатність до соціально-психологічної адаптації на основі динаміки смислової саморегуляції (Нікітіна, 2017).

Теорія С. Мадді про особливі особистісні якості "hardiness" виникла у зв'язку з розробкою ним проблем творчого потенціалу особистості та регулювання стресу. З точки зору автора ці проблеми найбільш логічно пов'язуються, аналізуються й інтегруються в рамках розробленої ним концепції "hardiness". Через поглиблення атитюдів залученості, контролю і прийняття ризику, позначених як "hardiness", людина може одночасно розвиватися, збагачувати свій потенціал і впоратися зі стресами, що трапляються на її життєвому шляху (Baranauskienė, Serdiuk, Chykhantsova, 2016).

Поняття "hardiness" відображає психологічну живучість та розширену ефективність людини, а також є показником її психічного здоров'я. Воно підкреслює атитюди, що мотивують людину перетворювати стресогенні життєві події. Відношення людини до змін, як і її можливості використовувати наявні внутрішні ресурси, що ефективно допомагають управляти ними, визначають, наскільки особистість здатна долати труднощі, з якими вона стикається щодня. Концепція "hardiness" не тільки допомагає долати якісь життєві негаразди, але й допомагає знаходити цілі та сенс у житті, передбачає право вибору особистого розвитку (Чиханцова, 2018).

Досліди С. Мадді підтверджують той факт, що в умовах особистісного вибору люди, що володіють високими показниками життестійкості, вибирають напрям невідомого майбутнього всупереч звичному життю і добре знайомій ситуації. Але все ж остаточне рішення залишається за людиною, таким чином, визначаючи її життєвий шлях. Тому феномен життестійкості – це не тільки протидія стресу, а й сприймання «одного з ключових параметрів індивідуальної здатності до зрілих і складних форм саморегуляції» (Мадді, 2004).

Поняття життестійкості, запропоноване С. Мадді, тісно пов'язане з його теорією особистості. Вчений визначає свою концепцію як варіант моделі узгодженості. Вона підкреслює важливість інформації та емоційного досвіду, які людина отримує в результаті взаємодії з навколишнім світом. У рамках цієї моделі вважається, що інформація та емо-

ційний досвід розвивають особистість, впливають на взаємодію зі світом (Мадді, 2004).

У вітчизняній літературі прийнято перекладати "hardiness" як «стійкість» або «життестійкість». Згідно з Великим англо-російським словником, "hardiness" – витривалість, фортеця, здоров'я, сміливість, відвага, безстрашність, зухвалість, нахабство. Відповідно, "hardy" – витривала, стійка, загартована, смілива, відважна, зухвала, безрозсудна людина (Леонтьев, Рассказова, 2006).

На теорії С. Мадді базуються особливості поняття життестійкості. Вчений вважає, що високі резерви опору стресу зумовлені особливою особистісною диспозицією. "Hardiness" – це інтегративна особистісна риса, що проявляється твердістю, міцністю, силою протистояння і включає в себе три компоненти: залученість, контроль, прийняття ризику (виклик). Виразність цих компонентів і життестійкості загалом перешкоджає виникненню внутрішньої напруги в стресових ситуаціях за рахунок стійкого опановування зі стресами і сприйняття їх як менш значущих. Перший компонент – прийняття на себе безумовних обставин, що ведуть до ідентифікації себе з наміром виконати дію та її з результатом. Другий – контроль. Суб'єкт контролює дію, відчуваючи себе здатним панувати над обставинами та протистояти тяжким моментам життя. Третій компонент – виклик. Небезпека сприймається як складне завдання, що знаменує собою черговий поворот життя, який стимулює людину до безперервного росту. Кожна подія переживається як стимул для розвитку власних можливостей (С. Мадді, 2004). Стверджуючи положення про те, що властивості особистості опосередковують вплив ситуації, С. Мадді зазначає, що особистісні диспозиції можуть впливати на процеси подолання стресової ситуації.

Підсумовуючи, можна сказати, що "hardiness" – це особливий патерн установок і навичок, що дають змогу перетворити зміни на можливості.

Специфічною формою взаємодії людини з навколишнім світом є її емоції. Вони являють собою психічний спосіб ставлення індивіда до соціуму, до інших людей, до самого себе, психічне відображення у формі безпосереднього переживання життєвого змісту, явищ і ситуацій. Почуття успіху і невдачі, досягнення мети і краху ідеалів – усе це сприймається особистістю емоційно. І від того, наскільки різноманітними є життєві ситуації, настільки багатощицими будуть людські емоції (Саннікова, 2003). За визначенням К. Ізарда, емоція являє собою складний процес, що включає нейрофізіологічний, нервово-м'язовий

(мімічна діяльність) і феноменологічний (переживання) аспекти. Емоції є головною характеристикою людської особистості і подібно до мислення, пам'яті емоції є психічним явищем (Ізард, 1999). Кожна людина на своєму життєвому шляху переживає вікові кризи і соціальні катаклізми, родинні негаразди і стихійні лиха, побутові сварки і національні конфлікти. Однак усі їх переносять по-різному. Одні отримують душевні рани і стають дезадаптантами: хворіють, замикаються в собі, поводяться агресивно, залучаються до наркотиків, поповнюють ряди потенційних суїцидентів. Інші ж, навпаки, проявляючи соціальну компетентність, не тільки зберігають психічне і психологічне здоров'я, але й особистісно розвиваються, розширюючи свої адаптаційні можливості.

Емоційна стійкість особи у важких життєвих ситуаціях визначається її життєвою стійкістю. Емоційність відіграє у формуванні життєстійкості не останню роль – чим вища життєстійкість, тим легше особистості справитися зі своїми емоціями. Крім того, вміння людини керувати своїми емоціями – це професійно значима якість особистості, тому що емоції регулюють діяльність, справляючи цілком визначений на неї вплив залежно від характеру й інтенсивності емоційного переживання. Емоційність як стійка властивість особистості, як одна з психологічних складових частин темпераменту виконує системоутворюючу функцію в структурі властивостей особистості й окремих її якостей; емоції і емоційність беруть участь у регуляції діяльності, є детермінантами успішності діяльності і спілкування (Саннікова, 1995, 2003).

Усе вищезазначене дає змогу допустити те, що емоційність як риса особистості, як риса, що сформувалася в певний момент психічного розвитку під впливом і біологічних (конституція, властивості нервової системи), і соціальних (розвиток у процесі життєдіяльності) факторів, не тільки селективно впливає на формування формально-динамічних, змістовно-особистісних і соціально-імперативних характеристик особистості, але й задає певні межі (діапазон) реакцій індивіда на навколишню дійсність. Сформована життєва стійкість і відповідний тип емоційності – це фактори саморозвитку особистості, становлення особистості професіонала, творче відношення до навколишнього середовища.

Метою дослідження є теоретичне вивчення та емпіричне дослідження співвідношення між психологічними особливостями життєстійкості та емоційності особистості.

Для його виконання ставимо такі науково-дослідницькі завдання: на підставі аналізу теоретико-емпіричної літератури узагальнити

уявлення про феномени життєстійкості та емоційності особистості; розглянути психологічний зміст зазначених явищ, їх співвідношення; відібрати надійні та валідні психологічні методики, спрямовані на діагностику життєстійкості та емоційності особистості; емпірично дослідити показники життєстійкості та якісні показники емоційності; визначити типи емоційності у досліджуваних; визначити особливості життєстійкості у осіб з різними типами емоційності.

2. Методи та методики дослідження

Як психодіагностичний інструментарій були використані «Тест життєстійкості» (С. Мадді, переклад та адаптація Д.О. Леонтьєва, О.І. Рассказової), «Чотирьохмодальнісний тест-опитувальник емоційності» (О.П. Саннікової).

У дослідженні взяли участь магістранти соціально-гуманітарного факультету спеціальності «Психологія» Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського» у кількості 67 осіб віком 25–45 років.

Відповідно до зазначеної мети аналіз отриманих у результаті діагностики емпіричних даних передбачав використання кількісних, а саме кореляційного аналізу, який був здійснений за допомогою статистичної програми SPSS for Windows 17.0, та якісного (методів «асів», «профілів») аналізу.

3. Результати та дискусії

Розглянемо результати кількісного (кореляційного) аналізу між показниками життєстійкості: залученість (commitment), контроль (control), прийняття ризику (challenge) і загальний показник життєстійкості (hardiness) та показниками емоційності: «радість» (Р), «гнів» (Г), «страх» (С), «печаль» (П) (див. табл. 1).

З таблиці 1 ми бачимо, що показники життєстійкості залученість (commitment), контроль (control), прийняття ризику (challenge) і загальний показник життєстійкості (hardiness) додатно значуще корелюють з показником емоційної модальності «радість» (Р) ($p < 0,01$) і від'ємно значуще – з показниками «гнів» (Г) ($p < 0,05$), «страх» (С) ($p < 0,01$), та «печаль» (П) ($p < 0,05$).

Результати попереднього кореляційного аналізу підтвердили зіставність психологічних характеристик, що вивчаються ($p < 0,01$), ($p < 0,05$), що дало змогу нам приступити до якісного аналізу даних (метод «асів» та «профілів»).

Одним з основних завдань нашого дослідження було угруповання випробуваних за типами емоційності. Для цього ми діагностували домінуючі емоційні модальності (типи емоційності). У процесі проведення дослідження були виділені 4 типи: один мономодальний та три

Таблиця 1

Значущі коефіцієнти кореляції між показниками життєстійкості та емоційності

Показники життєстійкості	Показники емоційності			
	Р	Г	С	П
З	.593**	-.333**		-.559**
К	.481**	-.309*	-.288*	-.500**
ПР	.500**	-.347**		-.431**
ЗПЖ	.592**	-.361**		-.567**

Примітка: 1) у таблиці нулі й коми опущені; 2)* - $p < 0,01$, ** - $p < 0,05$. Умовні позначення за методикою «Тест життєстійкості»: З – залученість (commitment), К – контроль (control), ПР – прийняття ризику (challenge), ЗПЖ – загальний показник життєстійкості; за методикою «Чотирьохмодальнісний тест-опитувальник емоційності»: Р – радість, Г – гнів, С – страх, П – печаль

полімодальних. Мономодальний тип представлений Р-типом – група осіб з домінуванням емоційної модальності «радість», та група полімодальних типів представлена такими типами: ГП-тип – група осіб з домінуванням емоційних модальностей «гнів» та «печаль», СП-тип – група осіб з домінуванням емоційних модальностей «страх» та «печаль»; ГСП-тип – група осіб з домінуванням емоційних модальностей «гнів», «страх», «печаль».

Нами було припущено, що особи, які розрізняються за типом емоційності, можуть мати специфіку в проявах життєстійкості. Для того щоб перевірити таке припущення та вивчити особливості життєстійкості у представників різних типів емоційності, ми використовували метод «профілів».

У таблиці 2 представлені профілі життєстійкості в осіб з різними типами емоційності: «радість» (Р); «гнів» та «печаль» (ГП); «страх», «печаль» (СП); «гнів», «страх», «печаль» (ГСП). Всього чотири групи. Під час аналізу профілів нас насамперед цікавили значущі відмінності в однойменних показниках. Візуальний аналіз указаних профілів виявив суттєву різницю між ними.

На осі (Х) розташовані показники всіх чотирьох субшкал життєстійкості, на осі (У) їх значення, виражені в процентилях. Середня лінія ряду проходить через 50 процентиля. Значення, що лежать у площині вище середньої лінії ряду, характеризують високі показники життєстійкості. Про яскраву вираженість відповідного показника свідчать значення показників вище

75 процентилів. Значення показників нижче середньої лінії ряду свідчать про невираженість життєстійкості. Значення кожної крапки на графіку являє собою середню арифметичну відповідних показників.

Аналіз отриманих профілів показав, що кожна досліджувана група осіб – представників різних типів емоційності характеризується специфікою життєстійкості, що проявляється як у специфічному поєднанні параметрів, так і в рівнях, котрих досягають показники. Це відбивається перш за все в особливостях конфігурації кожного профілю і його розташуванні відносно середньої лінії ряду, що наголошується візуально між однойменними показниками профілів.

Порівнюємо профілі життєстійкості в осіб з різними типами емоційності попарно.

Між профілями життєстійкості представників групи «радість» (Р) і групи «гнів», «печаль» (ГП) виражені значущі відмінності за такими показниками, як залученість (З), контроль (К), прийняття ризику (ПР), життєстійкість (ЗПЖ). Усі показники життєстійкості у представників групи «радість» (Р) лежать у площині вище середньої лінії ряду, а представників групи «гнів», «печаль» (ГП) – у площині нижче середньої лінії ряду.

Між профілями життєстійкості представників групи «радість» (Р) і групи «страх», «печаль» (СП) виражені значущі відмінності за такими показниками життєстійкості, як залученість (З), контроль (К) та загальний показник життєстійкості (ЗПЖ). До того ж різниця між показниками полягає і у тому,

Таблиця 2

Специфіка життєстійкості в осіб з різними типами емоційності

Ранг	Типи емоційності			
	Р	ГП	СП	ГСП
1	К +	ЗПЖ -	З -	ПР -
2	ЗПЖ +	ПР -	К -	З -
3	З +	З -	ПР +	К -
4	ПР +	К -	ЗПЖ +	ЗПЖ -

Примітка: значення показників життєстійкості в осіб з різними типами емоційності, ранжовані у порядку зменшення

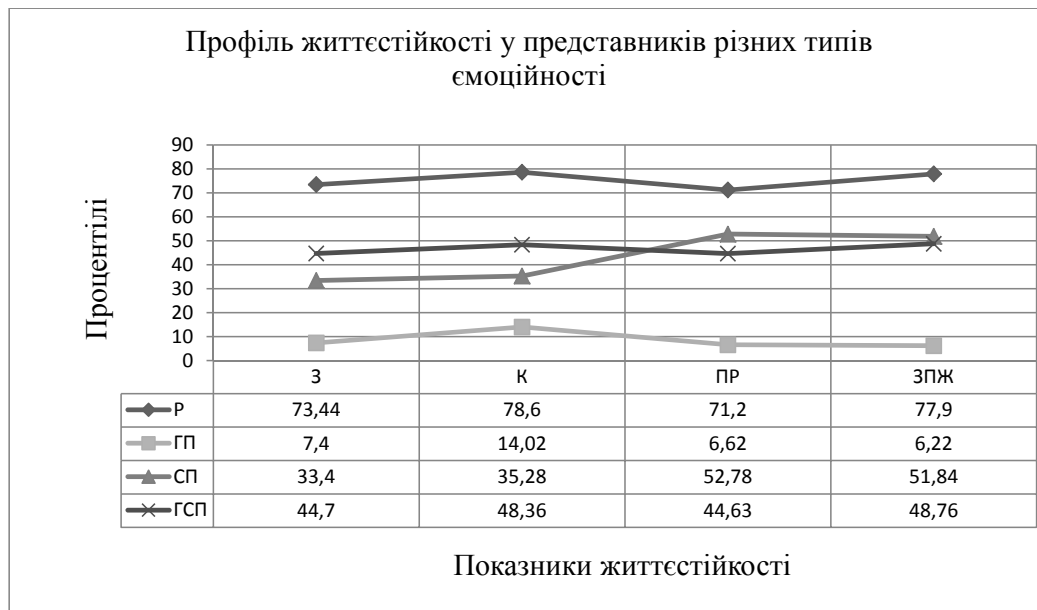

Рис. 1. Профілі життестійкості в осіб з різними типами емоційності

Примітка: 1) «радість» (Р); «гнів», «печаль» (ГП); «страх, печаль» (СП), «гнів», «страх», «печаль» (ГСП); 2) залученість (З), контроль (К), прийняття ризику (ПР), загальний показник життестійкості (ЗПЖ)

що вони перебувають на різних площинах. Показники життестійкості групи «радість» (Р) лежать у площині вище середньої лінії ряду, однойменні показники групи «страх», «печаль» (СП) лежать у площині нижче середньої лінії ряду. Середню лінію ряду займають показник прийняття ризику (ПР) та загальний показник життестійкості (ЗПЖ).

Між профілями життестійкості представників типу «радість» (Р) і представників типу «гнів», «страх», «печаль» (ГСП) виражені значущі відмінності за такими показниками, як залученість (З), контроль (К), прийняття ризику (ПР) та загальним показником життестійкості (ЗПЖ). До того ж різниця між показниками полягає і у тому, що вони перебувають на різних площинах. У представників типу «радість» (Р) показники лежать у площині вище середньої лінії ряду, у представників типу «гнів», «страх», «печаль» (ГСП) – близько середньої лінії ряду.

Між профілями життестійкості представників типу «гнів», «печаль» (ГП) і «страх», «печаль» (СП), виражені значущі відмінності за такими показниками, як залученість (З), контроль (К), прийняття ризику (ПР), загальний показник життестійкості (ЗПЖ). Всі показники типу «гнів», «печаль» (ГП) лежать у площині нижче середньої лінії ряду, а у представників типу «страх», «печаль» (СП) показники залученість (З), контроль (К) – нижче середньої лінії ряду, водночас показники прийняття ризику (ПР), загальний показник життестійкості (ЗПЖ) – близько середньої лінії ряду.

Між профілями життестійкості представників типу «гнів», «печаль» (ГП) і «гнів», «страх», «печаль» (ГСП) виражені значущі відмінності за всіма показниками життестійкості. Всі показники життестійкості у представників першої групи перебувають у площині нижче середньої лінії ряду, а у представників типу «гнів», «страх», «печаль» (ГСП) – близько середньої лінії ряду.

Між профілями життестійкості представників типу «страх», «печаль» (СП) і «гнів», «страх», «печаль» (ГСП) значущі відмінності виражені за такими показниками, як залученість (З) та контроль (К). Ці показники вищі в першій досліджуваній групі.

Для більш детального вивчення особливостей життестійкості у представників різних типів емоційності показники життестійкості були ранжовані за ступенем їх вираженості (від більших показників до менших) у кожному профілі життестійкості. Результати аналізу представлені в табл. 2.

Аналіз таблиці, а також зіставлення отриманих даних з даними літературних джерел (Мадді, 2004; Леонтьев, Рассказова, 2006; Baranauskienė, Serdiuk, Chykhantsova, 2016; Чиханцова, 2018) дали змогу нам описати специфіку життестійкості осіб, що розрізняються емоційністю.

Специфіка життестійкості у осіб з типом «радість» (Р). Представники такого типу вважають, що саме вони вибирають власну діяльність, свій шлях (К). Властива внутрішня несуперечність, гармонійність. Зазна

чені риси поєднуються з почуттям відкритості, впевненості в собі, «єднання з усім світом». Такий тип відрізняється високою адаптивністю, пристосованістю до життя. Суттєво те, що ці риси наче органічно йому притаманні і не є плодом спеціальних зусиль із самоорганізації поведінки. Люблять і вміють заводити знайомства в компанії навіть незнайомій, відчувають себе вільно і на своєму місці (ЗПЖ). Вони добре орієнтуються в навколишньому світі і їм властиве досягнення успіху в нових починаннях, про це свідчить висока емоційна стабільність, емоційна стійкість, упевненість у собі, про невдачі швидко забувають, не роблять належних висновків із пережитих невдач, отримують задоволення від власної діяльності (З). Негативні відчуття та емоції представників такого типу не турбують. Вони прямолінійно діють у напрямі ясних цілей, не помічаючи труднощів. Такі властивості, як сміливість, рішучість, потяг до ризикуючих відчуттів, активність, бадьорість, емоційна виразність, контактність, що поєднуються з прагненням домінувати, з тенденцією до незалежності суджень самостійності, часто сприяють висуненню в лідери. Для них є цікавою та діяльністю, яка пов'язана із суперництвом, змаганням або ризиком (ПР).

Специфіка життєстійкості у осіб з типом «гнів», «печаль» (ГП). Особи цього типу відрізняються внутрішньою тривожністю, агресивною формою поведінки. Агресивність спрямована не стільки на вирішення проблем, скільки на пошук і усунення причин, що їх викликали. Шукаються винуватці невдач і вихід знаходиться в обвинуваченні обставин, суспільства, держави. Прагнуть переконати оточуючих у несправедливості й ворожості світу, який так багато вимагає від нього (ЗПЖ). Не вибирають діяльність, яка потребує конкуренції та суперництва (ПР). Вони почуваються знехтуваними, «поза» життям. Їм властива ознака невдоволення собою, своїми успіхами. Досягнення, які оцінюються як неуспіх, найчастіше відображають лише «суб'єктивний неуспіх», що пов'язано з їх підвищеною потребою в досягненнях. Звідси занижена неадекватність самооцінки об'єктивними результатами діяльності (З). Представники цього типу не здатні контролювати власну діяльність, свій шлях. Зовні це проявляється як поганий емоційний контроль. Тривожність поєднується з активним прагненням до незалежності, в основі якого лежать високі домагання і потреба домінувати. Глибока внутрішня напруженість, імпульсивність, низька емоційна стійкість заважають тверезо оцінювати дійсність, збільшуючи тим самим фрустрацію і занепокоєння.

Для такого типу характерна недовірливість і підозрілість у стосунках з оточуючими людьми. У відношенні з іншими немає внутрішньої свободи. Завжди прагнуть керувати, нав'язувати свою думку. Якщо домінувати не вдається, виявляється зневага, ворожість, агресія. Прагнення до спілкування гальмується через високу критичність до інших людей, не сприяє накопиченню позитивного досвіду спілкування (К).

Специфіка життєстійкості у осіб з типом «страх», «печаль» (СП). Представники цього типу мають деякі прояви на рівні тенденцій і не демонструють свої властивості. Так, вони не зовсім люблять змін, не зовсім впевнені у власній діяльності (З). Не зовсім здатні стійко справлятися зі стресами і сприймати їх як менш значущі. Час від часу живуть у постійному неспокої про своє майбутнє. Прагнуть відокремитися, піти в себе, приховати свої думки і почуття. Навколишній світ часто видається загрозливим, що сприяє внутрішній напруженості. Прагнення до усамітнення і скритності, з одного боку, і бажання знайти у інших підтримку своїм думкам і почуттям, поведінки – з іншого, вказують на суперечливість натури. Для представників такого типу характерна тривожність і пасивність. Важливо, що підвищена тривожність пов'язана з невдачами в сфері спілкування.

Схильні до страху і, відповідно, відчувають потребу в схваленні своєї поведінки. Постійне почуття невпевненості в собі, загальне занепокоєння поєднуються з боязкістю в усіх тих випадках, коли доводиться спілкуватися, особливо з малознайомими людьми, у спілкуванні виявляють поступливість і підпорядкованість. Це, проте, не заважає досить проникливого й обачливого, здатного до рефлексії, розумінню і точному оцінюванню себе і своїх вчинків. Ці якості істотно допомагають вирішувати життєві проблеми (К). Такі особи слухняні, пригнічені, тяжіють поганими передчуттями, не вміють відстоювати свою точку зору, покійно йдуть за більш сильними, самі поступаються дорогою іншим, не вірять у себе і свої сили, недооцінюють свої можливості, принижують свою компетентність, знання і здібності, постійно очікують можливих невдач (ПР).

Специфіка життєстійкості у осіб з типом «гнів», «страх», «печаль» (ГСП). Для представників такого типу, як і для представників групи «СП», характерні лише тенденції з неясковими проявами показників ПР, З, К, ЗПЖ.

Висновки. Таким чином, провівши аналіз описаних емпіричних даних, можна зробити такі висновки.

1. Аналіз кожного профілю окремо дав змогу виявити домінуючі чинники, які характеризують специфіку життестійкості у осіб з різними типами емоційності. 2. Порівняльний аналіз профілів життестійкості у представників різних типів емоційності показав, що є як загальні тенденції, так і відмінності між ними. Це можна пояснити психологічною сутністю домінуючих у такій групі досліджуваних емоцій, характерних для представників того чи іншого типу емоційності.

Таким чином, загалом можна стверджувати, що кожному типу емоційності відповідають певні особливості життестійкості. Наявність таких співвідношень дала змогу вивчити особливості життестійкості у представників різних типів емоційності. Виявлені в нашому дослідженні особливості життестійкості у осіб з різними типами емоційності повністю узгоджуються з психологічними характеристиками представників різних типів емоційності, отриманими у відомих дослідженнях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Земскова А.А., Кравцова Н.А. Жизнестойкость как интегральная характеристика личности у курсантов МЧС России. *Медико-биологические и социально-психологические проблемы безопасности в чрезвычайных ситуациях*. 2019. № 3. С. 94–105. URL: <https://doi.org/10.25016/2541-7487-2019-0-3-94-105/> (дата звернення: 11.06.2020).
2. Изард К.Э. Психология эмоций. Санкт-Петербург : Питер, 1999. 464 с.
3. Ильин Е.П. Эмоции и чувства. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 752 с.
4. Леонтьев Д.А., Рассказова Е.И. Тест жизнестойкости. Москва : Смысл, 2006. 63 с.
5. Ларіна Т.О. Життестійкість як життєве завдання особистості. *Актуальні проблеми психології: Психологічна герменевтика*. / За ред. Н.В. Чепелевої. Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2007. Том 2, вип. 5. С. 131–138.
6. Логинова М.В. Психологическое содержание жизнестойкости личности студентов : дис. на соиск. учен. степ. кандидата психол. наук : спец. 19.00.01. Москва, 2010. 238 с.
7. Никитина Е.В. Феномен жизнестойкости: концепция, современные взгляды и исследования. *Academy. Психологически науки*. 2017. С. 100–103.
8. Овчарова Р.В. Методология исследования жизнестойкости личности. *Вестник Курганского государственного университета*. 2019. № 2 (53). С. 59–65.
9. Санникова О.П. Феноменология личности: Избранные психологические труды. Одесса : СМІЛ, 2003. 256 с.
10. Сердюк Л.З., Купрєєва О.І. Особистісний ресурс життестійкості студентів із соматичними захворюваннями. *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Київ; Ніжин : ПП Лисенко, 2015. Том IX. Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія. Вип. 7. С. 311–317.
11. Титаренко Т.М., Ларіна Т.О. Життестійкість особистості: соціальна необхідність та безпека. Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. Київ : Марич, 2009. 76 с.
12. Фомина Н.Ф., Федосеева Т.Е. Исследование показателей жизнестойкости в аспекте личности профессионала. *Современные проблемы науки и образования*. 2016. № 6. URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=25947> (дата звернення: 15.06.2020).
13. Чиханцова О. Життестійкість та її зв'язок із цінностями особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2018, Том 42. С. 211–231. DOI 10.32626/2227-6246.2018-42.211-231. URL: <http://journals.urau.ua/index.php/2227-6246/article/view/156471/> (дата звернення: 10.06.2020).
14. Чухрова М.Г., Митрофанова О.Е., Филь Т.А., Пронин С.В., Александрова А.А. Анализ жизнестойкости в контексте агрессивности личности. *Мир науки, культуры, образования*. № 5 (72), 2018. С. 359–362. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-zhiznestroykosti-v-kontekste-agressivnosti-lichnosti/> (дата звернення: 12.06.2020).
15. Baranauskienė I., Serdiuk L., & Chykhantsova O. Psychological characteristics of school-leavers' hardiness at their professional self determination. *Social Welfare: Interdisciplinary Approach*, 2016. No. 2 (7). Pp. 64–73.
16. Kobasa S.C. Stressful Life Events, Personality and Health: an Inquiry into Hardiness. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1979. No. 37 (1). Pp. 1–11. DOI: 10.1037 // 0022-3514.37.1.1 (дата звернення: 14.06.2020).
17. Maddi S. Hardiness: An operationalization of existential courage. *Journal of Humanistic Psychology*. Vol. 44, Issue 3, 2004. Pp. 279–298. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0022167804266101/> (дата звернення: 13.06.2020).
18. Maksimenko S., & Serdiuk L. Psychological potential of personal self-realization. *Social welfare: interdisciplinary approach*, 2016. No. 1 (6). Pp. 92–100.

REFERENCES:

1. Zemskova, A.A., Kravtsova, N.A. (2019). Zhiznestroykost', kak integral'naja harakteristika lichnosti u kursantov MChS Rossii. [Hardiness as an integral characteristic of personality among cadets of Emercom of Russia]. *Mediko-biologicheskie i social'no-psihologicheskie problemy bezopasnosti v chrezvychajnyh situacijah – Medico-Biological and Socio-Psychological Problems of Safety in Emergency Situations*. (3): 94–105. Retrieved from: <https://doi.org/10.25016/2541-7487-2019-0-3-94-105/> [in Russian].
2. Izard, K.Je. (1999). Psihologija jemocij [Psychology of emotions]. Sankt-Petrburg: Piter, 464 [in Russian].
3. Il'in, E.P. (2001). Jemocii i chuvstva [Emotions and feelings]. Sankt-Petrburg: Piter, 752 [in Russian].
4. Leont'ev, D.A., Rasskazova E.I. (2006). Test zhiznestroykosti [Hardiness Test]. Moskva: Smysl, 63 [in Russian].
5. Larina, T.O. (2007). Zhyttiistiikist yak zhyttieve zavdannya osobystosti [Hardiness as a vital task of the individual].

- Aktualni problemy psikhologii: Psikhologichna hermenevtika – *Actual problems of psychology: Psychological hermeneutics*. Za red. N.V. Chepelevoi. Kyiv: DP “Informatsiino-analitychne ahentstvo”. Tom 2, 5, 131–138 [in Ukrainian].
6. Loginova, M.V. (2010). Psihologicheskoe sodержanie zhiznestojkosti lichnosti studentov [Psychological content of the hardiness of students' personality]. *Candidate's thesis*. Moskva [in Russian].
 7. Nikitina E.V. (2017). Fenomen zhiznestojkosti: koncepcija, sovremennye vzgljady i issledovaniya [The Hardiness phenomenon: concept, contemporary view and research]. *Academy. Psihologicheski nauki*. 100–103 [in Russian].
 8. Ovcharova, R.V. (2019). Metodologija issledovaniya zhiznestojkosti lichnosti [Research methodology of personality hardiness]. *Vestnik Kurganskogo gosudarstvennogo universiteta – Bulletin of the Kurgan State University*, 2 (53), 59–65 [in Russian].
 9. Sannykova, O.P. (2003). Fenomenologija lichnosti: Izbrannye psihologicheskie trudy [Phenomenology of personality: Selected psychological works]. Odessa: SMYL, 256 [in Russian].
 10. Serdiuk, L.Z., Kuprieieva, O.I. (2015). Osobystisnyi resurs zhyttiistiikosti studentiv iz somatychnymy zakhvoriuvanniamy [Personal resource of hardiness of students with somatic diseases]. *Aktualni problemy psikhologii: zbirnyk naukovykh prats Instytutu psikhologii imeni H.S. Kostyuka NAPN Ukrainy – Actual problems of psychology: a collection of scientific works of the G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*. Kyiv; Nizhyn: PP Lysenko, Tom 9. Zahalna psikhologhiia. Istorychna psikhologhiia. Etnichna psikhologhiia. No. 7. 311–317 [in Ukrainian].
 11. Tytarenko, T.M., Larina, T.O. (2009). Zhyttiistiikist osobystosti: sotsialna neobkhidnist ta bezpeka [Hardiness of the individual: social necessity and security]. *Instytut sotsialnoi ta politychnoi psikhologii NAPN Ukrainy*. Kyiv: Marych, 76 [in Ukrainian].
 12. Fomina, N.F., Fedoseeva, T.E. (2016). Issledovanie pokazatelej zhiznestojkosti v aspekte lichnosti professionala [Study of indicators of hardiness in the aspect of the personality of a professional]. *Sovremennye problemy nauki i obrazovaniya – Modern problems of science and education*. 6. Retrieved from: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=25947/> [in Russian].
 13. Chykhantsova, O. (2018). Zhyttiistiikist ta yii zviazok iz tsinnostiamy osobystosti [Hardiness and its connection with personal values]. *Problemy suchasnoi psikhologii – Problems of modern psychology*. 2018, 42. 211–231. DOI: 10.32626/2227-6246.2018-42.211-231. Retrieved from: <http://journals.urau.ua/index.php/2227-6246/article/view/156471/> [in Ukrainian].
 14. Chuhrova, M.G., Mitrofanova, O.E., Fil', T.A., Pronin, S.V., Aleksandrova, A.A. (2018). Analiz zhiznestojkosti v kontekste agressivnosti lichnosti [Analysis of hardiness in the context of personality aggressiveness]. *Mir nauki, kul'tury, obrazovaniya – The world of science, culture, education*. 5 (72), 359–362. Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-zhiznestojkosti-v-kontekste-agressivnosti-lichnosti/> [in Russian].
 15. Baranauskienė, I., Serdiuk, L., & Chykhantsova, O. (2016). Psychological characteristics of school-leavers' hardiness at their professional selfdetermination. *Social Welfare: Interdisciplinary Approach*, 2 (7), 64–73.
 16. Kobasa, S.C. (1979). Stressful Life Events, Personality and Health: an Inquiry into Hardiness. *Journal of Personality and Social Psychology*. 37 (1): 1–11. DOI: 10.1037//0022-3514.37.1.1.
 17. Maddi, S. (2004). Hardiness: An operationalization of existential courage. *Journal of Humanistic Psychology*, 44, 279–298. Retrieved from: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0022167804266101/>.
 18. Maksimenko, S., & Serdiuk, L. (2016). Psychological potential of personal self-realization. *Social welfare: interdisciplinary approach*, 1 (6), 92–100.

Стаття надійшла до редакції 17.06.2020.
The article was received 17 June 2020.

УДК 159.947
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2020-3-10>

ВОЛЬОВИЙ ПРОЦЕС: СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ТА ТИПОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Шамлян Каріна Микитівна,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри філософії та психології
Національний лісотехнічний університет України
karina_lviv@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-7335-8757>

Мета дослідження – побудова узагальненої структурно-функціональної моделі вольового процесу та здійснення на її основі типологічного аналізу вольової активності особистості.

Методологія і методи. Дослідження ґрунтується на методології системного та феноменологічного підходів у психології. Застосовано теоретичні методи: структурно-функціональний аналіз, типологічний аналіз, конкретизація, порівняння, узагальнення.